

הפקולטה למדעי היהדות

לשכת רב הקמפוס

דף שבו עי

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמןפרשת מטות-מסעי, תשס"ז
מספר 712

המוטיבים בפרשות מטות ומסעי והקשר שביניהם

בפרשת מטות יש שלושה נושאים עיקריים, שהקשר ביניהם נראה רופף מאוד: הפרשה נפתחת בפנייה לא ברורה לראשי המטות ומיד עוברת לדון בנדרי רשות ובשבועות רשות (ל:ב-יז). הנושא השני הוא המלחמה עם מדיין, והוא משלים את הסיפור שבסוף פרשת בלק ובראשית פרשת פינחס. בתוך סיפור זה יש תיאור של עצם המלחמה, כעסו של משה רבנו על לקיחת השבויים, הנחיות אלעזר הכהן להכשרת כלי מדיין, נתינת המכס לה' והתרומה ללוויים ותרומת הפקודים על החיילים (פרק לא).

הנושא האחרון הוא הצעת שני השבטים – ראובן וגד, לקבל את נחלתם בצד המזרחי של הירדן, תגובת משה ותשובת השבטים, הסיכום שהתקבל בסופו של הדיון וירושת עבר הירדן על ידי ראובן, גד וחצי שבט מנשה.

גם בפרשת מסעי יש שלושה נושאים: א. מסעי בני ישראל (לג:א-מט); ב. ירושת הארץ וגבולותיה, ערי הלוויים ומגרשיהם וערי המקלט (לג:נ-לה); ג. האיסור שהוטל על בנות צלפחד להתחתן עם בני שבטים אחרים (לו).

בפרשה זו ברור לחלוטין מהו החוט המקשר בין הנושאים שבה: ארץ ישראל. תיאור מסעי בני ישראל הוא תיאור התקדמותם למטרה – כניסה לארץ ישראל. מיד לאחר מכן ניתן הצו להוריש את הארץ, לחלקה לפי גורל, להתנחל בה ולשבת בה. הכתוב מתאר בפירוט רב את גבולותיה של הארץ המובטחת שאותה אמור עם ישראל לנחול בהנהגתם של אלעזר הכהן, יהושע בן נון ושנים עשר נשיאים. מכאן הפרשה עוברת לדון בתכנון הארץ. יש להקצות ערים ללוויים, להשאיר מגרשים ריקים לתועלת הציבור, לדאוג גם לחיים הרוחניים ולהקצות ערי מקלט לרוצח בשגגה מבלי לחפות על רוצח במזיד. לבסוף מובא סיפור בנות צלפחד שחיבכו את הארץ ונתבקשו להינשא לבני שבטם כדי לשמור על נחלת שבט יוסף.

אם נשוב ונעיין בפרשת מטות, נגלה שאכן יש נושא שמאחד אותה. באחת משיחותיו (משנת תשנ"ד) של מו"ר הרב אהרן ליכטנשטיין שליט"א, ראש ישיבת הר עציון, הוא שאל: מי הם ראשי המטות, ומה פשר אזכורם בפסוק? רש"י מסביר שראשי המטות הם הנשיאים, וכך כותב גם רמב"ן שמתלבט בשאלה באלו נשיאים מדובר. אבל הגמרא בנדרים (עז ע"א, המצוטטת גם בדברי רש"י ורמב"ן) לומדת מכאן שמפרים נדרים בפני יחיד מומחה, ומשמע שהכוונה ש"ראשי המטות" כאן הם הסנהדרין וגדולי התורה ולא המנהיגים הפוליטיים של הציבור.

הרב ליכטנשטיין שליט"א הסיק שלעומת פירושו של הרשב"ם שהפרשה אמורה בנדרי הקדש והיא המשך של פרשת פינחס העוסקת בקרבנות, יש ראיות כשיטות רש"י ורמב"ן שהנדרים והשבועות בפרשה שלנו שייכים לעולם הרשות ולא לעולם המצוות. כשאדם נשבע או נודר, הרי הוא כותב לעצמו שו"ע פרטי לצד השו"ע הקיים, ומוסיף לעצמו איסורים או דרישות. נראה שבעניין זה עזרתם של ראשי המטות היא חיונית מאוד. בכל הנוגע לשו"ע הקיים יש גבולות ודרישות ברורים ותפקידם של גדולי התורה בעניין זה ברור אף הוא: הבהרת הדרישות. בכל פעם שמתעורר ספק בהבנת הציווי, עליהם לדון ולשקול מה כוונת הפסוק ואיך יש לנהוג להלכה. הם גם יכולים להוסיף תקנות משלהם כדי להסיר מכשלות מעל הציבור או לכוון את הציבור לדרך מסוימת. לא כן בעולם

הרשות: שם אין כללים מוגדרים, וכל אחד רשאי להוסיף לעצמו תביעות כראות עיניו. דווקא בעניין זה חשוב להתייעץ עם מורה הוראה שיקבע אם כדאי לנדור ומה לנדור.

נמצא שהיסוד לנדרים הוא תאוות האדם, וכדברי רמב"ם בהלכות נדרים (יג, כג):

מי שנדר נדרים כדי לכונן דעותיו ולתקן מעשיו הרי זה זריז ומשובח, כיצד כגון מי שהיה זולל ואסר עליו הבשר שנה או שנים, או מי שהיה שוגה ביין ואסר היין על עצמו זמן מרובה, או אסר השכרות לעולם, וכן מי שהיה רודף שלמונים ונבהל להון ואסר על עצמו המתנות או הניית אנשי מדינה זו, וכן מי שהיה מתגאה ביופיו ונדר בנזיר וכיוצא בנדרים אלו, כולן דרך עבודה לשם הם ובנדרים אלו וכיוצא בהן אמרו חכמים נדרים סייג לפרישות.

ברוח זו אפשר לומר שכל יחיד צריך להיות שופט על עצמו כדי להתגבר על תאוותיו, ובזה לראות את החוט המקשר בין הנושאים של פרשת מטות – אותן תאוות בסיסיות שאדם צריך ללחום נגדן. הרי נקמת ה' ממדיין הייתה תגובה לתאוות בני ישראל לבנות מדיין ומואב. בחזרה מן המלחמה נכשלו החיילים כשהחיו את הנשים שבהן נכשלו, כדברי רש"י (במ' לא:טו): "הן הנה – מגיד שהיו מכירין אותן. זו היא שנכשל פלוני בה".

אחר כך נכשלו בני ישראל בתאוותם להשתמש ברכוש מדיין מיד, לכן היה צורך בהנחיות להכשרת הכלים,¹ שהרי כל כלי שאינו בן יומו מותר מן התורה להשתמש בו. מכאן אולי אפשר להבין גם את המכש לה', את עניין מחצית המלקוח והקרבת לה' מתכשיטי מדיין. הקב"ה רצה ללמד ששאיין כל השלל שלהם ויש לתת חלק לה' וחלק לשאר העם. והנה הפקודים על הצבא למדו מכל זה והבינו שיש לכפר על תאוות מואב, וכדברי רש"י (שם נ): "לכפר על הרהור הלב של בנות מדיין", ולכן הקדישו את תכשיטי מדיין לה'.

ואף על פי כן, בסוף הפרשה מובאת שוב דוגמה לרדיפת התאוות, והפעם רדיפת ממון. בני ראובן ובני גד מעדיפים את עבר הירדן על הארץ הנבחרת. על ההבדל בין שני עברי הירדן ניתן ללמוד מדברי יהושע (כב:יט): "וְאֵן אִם טַמְאָה אֶרֶץ אֲחֻזְתְּכֶם עָבְרוּ לָכֶם אֶל אֶרֶץ אֲחֻזַּת ה' אֲשֶׁר שָׁכַן שָׁם מִשְׁפַּחַת ה' וְהָאֲחֻזָּה פְּתוּכָה וְכֹה' אֶל תִּמְרְדוּ... בְּכַנְתְּכֶם לָכֶם מִזְבֵּחַ מִבְּלָעֲדֵי מִזְבֵּחַ ה' אֶל-לִהְיוֹנוּ".² אפילו ערכי יסוד נעלמו מהם עקב תאוותם לממון, עד שהעדיפו את הצאן על משפחותיהם. רק אחרי שהיו מוכנים להשתתף בנטל המלחמה של כיבוש הארץ והראו למשה שהם סיגלו לעצמם ערכים נכונים, נענה להם משה ככתוב (לב:כד-כז): "בְּנֵי לָכֶם עֲרִים לְטַפְכֶּם וּגְדֻרַת לְצִנְאֲכֶם וְהִיצֵא מִפִּיכֶם תַּעֲשׂוּ. וַיֹּאמֶר בְּנֵי גֹד וּבְנֵי רְאוּבֵן... עֲבַדְיָה יַעֲשׂוּ כְאֲשֶׁר אֲדֹנֵי מִצְוָה. טַפְּנוּ נַשְׁנוּ מִקְּנָנוּ וְכָל בְּהֵמַתְנוּ יִהְיוּ שָׁם בְּעָרֵי הַגִּלְעָד. וְעַבְדֶּיךָ יַעֲבֹרוּ כָל חֲלוּץ צָבָא לִפְנֵי ה' לְמַלְחָמָה, כְּאֲשֶׁר אֲדֹנֵי דָבָר".

נמצא שפרשת מטות עוסקת בתאוות האדם, בדרכים להתגבר עליהן ובחינוך לערכים נכונים,³ ופרשת מסעי מתמקדת בארץ ישראל כארץ היעודה, ארץ הבחירה. ואולי אפשר לומר על דרך הדרש שיש קשר בין שתי הפרשות. באופן כללי פרשת מסעי היא התרופה (antitode) לבעיות של פרשת מטות. כנגד העדפת עבר הירדן המוגדר כארץ טמאה, מעמידה פרשת מסעי את הערך הנכון: יש לבחור בארץ הנבחרת, מקום השכינה. שהרי כל מטרת יציאת מצרים היא להגיע לארץ ישראל, הארץ "אֲשֶׁר אָנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָהּ" (לה:לד). שלא כהתפתות לבנות מואב ומדיין, יש לבכר את ערך המשפחה, והכתוב משבח את בנות צלפחד שהתחתנו בתוך השבט. הלוא הכתוב משבח את עניין הנישואין: "מִצְאָה אִשָּׁה מִצְאָה טוֹב וַיִּפֶּק רְצוֹן מֶה" (משלי יח:כב, וכפירוש השני של רש"י שם).

ואולי בעניין רדיפות תאוות בכלל – אם רדיפה אחרי היין והאוכל אם אחרי כלים בני יומם (תאוה זו קשורה בראשונה) אם ריבוי ממון על ידי שלל ומלקוח – התורה בפרשת מסעי מלמדת שיש מסגרות. יש מסגרות במסעות – כמה מהם לעשות ביום ובשנה. יש מסגרות בערי הלוויים – כמה בתוכן מוקצב לצורך פרטי וכמה לצורך ציבורי. יש גבולות של ערי המקלט – מעבר לגבול אסור לצאת פן יתיר הרוצח את דמו לגואל הדם.

לסיכום – התורה מדגישה שהדרך לריסון עצמי, להתמודדות עם התאוות הן של הפרט הן של המשפחה הן של כלל, היא דרך התורה.

הרב שלמה זאב פיק
המכון הגבוה לתורה

¹ וראו תורה תמימה, הערות במדבר פרק לא:לא. הדבר קשה מאוד בעיניי: איך ייתכן שהציווי היה רק על כלים בני יומם, הלוא מתבאר מעניין הפרשה שהיה ציווי כזה בבואם מן המלחמה, וודאי שהמלחמה והשביה והחזרה למחנה והציווי וההגעלה והטבילה לא היו כולם ביום אחד, ובהכרח צ"ל שהשבויים השתמשו לעצמם במשך ימי שבויים כמו שהיו רגילים בביתם, ועל כלים כאלו היה הציווי. השווה להעמק דבר ולמשך חכמה לפסוק כא.

² ראו דברי רש"י שם: "אם טמאה ארץ אחזתכם – שלא בחר הקב"ה להשרות בה שכינתו".

³ ראו עוד בדברי 'שפת אמת' על התורה לספר במדבר, פרשת מטות, שנת תרמ"ו ד"ה בענין מלחמת מדיין.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע